

Ako filozof više ne prisvaja slobodu razmatranja svoje vlastite misli, — ako odgovara da njegove „ideje“, njegove „očitosti“ ostanu uvijek na izvjestan način naivne, i ako, zahvaćenima u tkivu kulture kojoj pripadaju, nije dovoljno da ih se, s ciljem istinske spoznaje temeljito ispita i varira u misli, već je potrebno usporediti ih s ostalim kulturnim formacijama i sagledati u dubini ostalih okolnosti, — nije li se tada on već povukao i prepustio svoja prava pozitivnim disciplinama i empirijskim ispitivanjima? Ne, u stvari. Iste povijesne uvjetovanosti koje sprečavaju filozofa da prihvati neposredan pristup univerzalnom i vječnom, sprečavaju sociologa da ga zamijeni u tom zadatku i da dade ontološku vrijednost naučnoj objektivizaciji društva. Najdublji smisao povijesnog poimanja ne sastoji se u tome da zatvori na jednoj određenoj tački vremena i prostora biće koje misli: ono se može razotkriti samo misli kojoj je i samoj moguće izaći iz svake određenosti mjesta i vremena, da bi ga sagledala na njegovom mjestu i u njegovom vremenu. Upravo je to pretpostavka apsolutne misli koju osporava historijsko mišljenje. Ne radi se o tome da se, kao što čini historicizam, u nauku jednostavno prenesu učenja koja se osporavaju sistematskoj filozofiji. Vi vjerujete da mislite zauvijek i za sve, kaže sociolog filozofu, a čak i tada vi izražavate samo predrasude ili težnje vaše kulture. To je istina, ali isto se to odnosi na dogmatskog sociologa kao i na filozofa. Čak i onaj koji tako govori, *odakle govori?* Ovu bi ideju o jednom povijesnom vremenu, koje bi sadržalo filozofe kao što kutija sadrži predmet, sociolog mogao ostvariti samo postavivši se i on sam izvan povijesti, prihvaćajući prava apsolutnog promatrača. U stvari, upravo nas sama povijesna svijest poziva na ponovno prihvaćanje koncepcije odnosa duha i njegova predmeta. Upravo pripadanje moje misli jednoj određenoj povijesnoj situaciji i, preko nje, ostalim povijesnim situacijama koje je dotiču, — jer je ona izvorna u odnosu na objektivne odnose o kojima nam govori nauka — čini od spoznaje društva spoznaju mene sama, potiče i omogućuje mi stav *intersubjektiviteta*, koji pripada filozofiji, a kojeg nauka zaboravlja, ipak ga koristeći. Ako nas povijest sve obuhvaća, mi moramo shvatiti da se istina koju možemo dosegnuti, ne dosiže protiv povijesne pripadnosti, već njom samom. Površno prosuđena, ona poništava svu istinu; prosuđena temeljito, ona rađa jedno novo poimanje istine. Sve dok zadržavam stav apsolutnog promatrača, spoznaje bez stanovišta, u svom položaju mogu otkriti samo princip zablude. Ali, ako sam jednom spoznao da sam njom usađen u svaku djelatnost i svaku spoznaju koja bi mogla imati za mene značenja, i da ona sadrži sve što može *postojati* za mene, tada se moj dodir s društvom, u konačnosti mojega položaja, otkriva preda mnom poput izvora svake istine, ubrojivši tu i naučnu, i budući da mi posjedujemo pojam o istini, budući da mi jesmo u istini i ne možemo iz nje izaći, preostaje nam još samo da odredimo istinu u situaciji. Spoznaja će se osnivati na nepobitnoj činjenici da mi nismo u istom položaju kao predmet u objektivnom prostoru, i da je on za nas princip radoznalosti, ulaganja, zanimanja za druge situacije koje su samo varijante naše, zatim za sam naš život osvjetljen drugima, i posmatran tada kao varijanta drugih, ono napokon što nas povezuje s totalitetom ljudskog iskustva, ništa manje od onoga što nas od njega razdvaja. Nazvat ćemo naukom i sociologijom

filozof i sociologija

pokušaj osnivanja idealnih varijabli koje objektiviziraju i shematiziraju djelovanje te stvarne zajednice. Nazvat ćemo filozofijom svijest koju možemo zadržati o otvorenoj i uzastopnoj zajednici *alter ego*, koji žive, govore i misle jedni pored drugih, a svi u odnosu prema prirodi, onakvoj kakvom je naslućujemo iza nas, oko nas i pred nama, u granicama našeg povijesnog područja, kao posljednju stvarnost kojoj naša teorijska ostvarenja zacrtavaju djelovanje i koju ona ne bi mogla nadomjestiti. Filozofija se dakle ne definira određenim područjem koje joj je svojstveno: ona govori poput sociologije, samo o svijetu, ljudima, duhu. Odvaja se samo jednim određenim *načinom* svijesti koju imamo o drugima, o prirodi, o nama samima: to su priroda i čovjek u sadašnjosti, ne „smrvljeni“ (Hegel) u objektivnosti koja je sporedna, već onakvi kakvi se pružaju našem današnjem odnosu spoznaje i djelovanja prema njima; sve je to priroda u nama, drugi u nama i mi u njima. Stoga nije dovoljno reći da je moguće izmiriti filozofiju sa sociologijom, već da joj je ona neophodna kao trajno podsjećanje na njezine zadatke, i da svaki put, kada se sociolog vraća na žive izvore svoga saznanja, onome što u njemu djeluje kao sredstvo razumijevanja od njega veoma udaljenih kulturnih formacija, on spontano stvara filozofiju... Filozofija nije određeno znanje, ona je budnost koja nam ne dopušta da zaboravimo izvore svega saznanja.

Mi ne mislimo da bi Husserl ikada pristao uz takovu definiciju, jer je do kraja uvijek smatrao povratak živoj riječi, povratak *Lebensweltu* pripremnim postupkom kojem slijedi upravo filozofski zadatak sveopćeg sustava. Ostaje pak činjenica da je u njegovom posljednjem djelu racionalnost samo jedna od dvije mogućnosti pred kojima se nalazimo, dok druga ostaje u kaosu. Upravo u svijesti o jednoj vrsti nepoznate opasnosti koja joj prijeti, Husserl traži ono što bi moglo potaći svijest i čin. Razum kao priziv i kao zadatak, „latentni razum“ kojeg je potrebno preobraziti u njemu samom i privesti sebi, postaje kriterij filozofije. „Samo se time određuje konačnost (Telos) urođena evropskoj koncepciji čovjeka još od nastanka grčke filozofije: želja da se bude čovjek na temelju filozofskog razuma, nemogućnost da se to bude na drugi način, — u neodređenom kretanju od latentnog ka očitom razumu i u čovjekovoj težnji da se sam povodi za tom ljudskom istinom i autentičnosti koje su njegove vlastite, — ako je to samo povijesna činjenica jedne iluzije, slučajno prihvaćanje jednog slučajnog čovječanstva posred sasvim drugačijih čovječanstava i sasvim drugačijih povijesti. Ili, štaviše, ako se nije po prvi put pojavilo u grčkoj koncepciji čovjeka ono što se bitno uključuje u ime entelehije u svojstvo čovjeka kao takvog. Svojstvo je čovjeka, zahvaćeno u njemu samom, u tome da bude čovjek unutar čovječanstava povezanih rodovski i društveno, i ako je čovjek razumno biće, on to može biti samo ukoliko je društvo kojem pripada, društvo razuma, na latentan način naklonjeno razumu ili entelehiji koja se sama javlja i koja svjesno usmjeruje ljudski tok u svoj suštinskoj nužnosti. Filozofija i nauka bile bi tada filozofski pokret otkrivanja univerzalnog razuma, „urođenog čovječanstvu kao takvom“. Tako nije dana suština čovjeka, kao ni bezuvjetna nužnost suštine: ona će biti od važnosti jedino ako se racionalnost o kojoj nam je Grčka usadila svijest, umjesto da ostane samo slučajnost, ukaže

kao bitna spoznajom i činom koje čini mogućim, i ako je priznaju i iracionalne zajednice. Husserlovsku suštinu pokreće sad jedina „entelehiija“.

Uloga filozofije kao svijesti o racionalnosti u neizvjesnosti nije beznačajna. Jedino filozofska svijest o intersubjektivitetu omogućuje nam da u konačnoj analizi shvatimo naučnu spoznaju. Bez nje ona se odgađa u beskonačnost, odgađa sve do kraja diskusija o uzročnosti koje su, budući da se radi o čovjeku, po svojoj prirodi beskonačne. Pitamo se na primjer, nisu li društveni odnosi, onakvi kako ih shvaća psihoanalitička sociologija, samo uveličavanje i uopćavanje seksualno-agresivne drame, ili, nije li, naprotiv, ta drama, onako kako je opisuje psihoanaliza, samo zaseban slučaj institucionalnih odnosa u zapadnim društvima. Cilj je ovih diskusija da potakne sociologe na promatranje, na otkrivanje činjenica, na poticanje analiza i intuicija. Ali, one ne donose zaključke sve dok se ostaje na području uzročne i „objektivne“ misli, jer ne možemo svesti ni na šta jedan od uzročnih nizova, kao ni zamišljati ih u cjelini kao uzročne nizove. Ne možemo smatrati ta stanovišta istinitima, osim pod uvjetom da pređemo na neuzročni način mišljenja, a to je filozofija: potrebno je shvatiti istodobno da se drama pojedinca odvija između uloga koje već postoje u institucionalnoj cjelini kojoj pristupa dijete već od početka svog života, jednostavnim opažanjem njege koja mu se pruža i predmeta koji ga okružuju, do otkrivanja značenja, što istog časa uopćava njegovu vlastitu dramu u dramu njegove kulture, — i što ipak, čitava simbolička spoznaja razrađuje ono što dijete proživljava ili ne proživljava, pati ili ne pati, osjeća ili ne osjeća, na taj način da ono nije više detalj svoje najličnije povijesti koja ništa ne doprinosi tom značenju koje će se ispoljiti kada, nakon što je mislilo i živjelo prema onome što je smatralo dobrim i percipiralo prema predodžbama svoje kulture, dođe napokon do toga da obrne odnos i uklopi to u značenja svojega govora i svojih postupaka, da preobrazu u kulturu sve do najpećih tajni svojega iskustva. Da su to centrifugalno i to centripetalno kretanje istodobno mogući, nije moguće zamisliti sa stanovišta uzročnosti. Samo sa filozofskog stanovišta moguće je zamisliti i vidjeti čak i te preokrete, te „metamorfoze“, tu blizinu i udaljenost od prošlosti i od sadašnjosti, od arhaičnog i „modernog“, to nadvijanje kulturnog vremena i prostora nad njima samima, to trajno nadodređenje ljudskih događaja koji uzrokuju da nam se, kakva god bila osobitost lokalnih i vremenskih uvjeta, društvena činjenica uvijek javlja kao varijanta samo jednog života kojemu i naš sam dijelom pripada, i da je svaki drugi, za nas drugi i sami.

Filozofija je, i uvijek je to bila, raskid s objektivizmom, povratak od *constructa* ka proživljenom, od svijeta nama samima. Samo taj neophodan postupak koji je karakterizira, ne prenosi je više u odvojeno područje introspekcije ili u područje koje se numerički razlikuje od područja nauke, ne suprotstavlja je više nauci otkada smo spoznali da „unutrašnost“ do koje nas dovodi nije „privatni život“, već intersubjektivitet koji nas sve tješnje povezuje s cjelokupnom poviješću. Kada opazim da društvo nije predmet, već najprije moj položaj, i kada se u meni probudi svijest o tom društveno-mojem, čitava mi moja istodobnost postaje bliska, a s njome i čitava prošlost koju mogu doista predočiti onakvom kakva je bila u svoje vrijeme, to je čitav usklađen i razjedinjen čin povijesne zajednice koja mi se uistinu pruža u mojoj sadašnjosti. Odricanje eksplikativnog sustava sistema ne uzimaju filozofiju do razine pomoćnika ili propagatora objektivne spoznaje, jer ona posjeduje vlastitu dimenziju, a to je dimenzija koegzistencije, ne kao ispunjena čina, i predmeta promatranja, već kao trajni događaj i sredina sveopćeg *praxisa*. Filozofija je nenadomjestiva, jer nam otkriva kretanje kojim životi postaju istine i kružnost pojedinačnog bića koje u izvjesnom smislu *vede* sve ono o čemu će misliti.

Prevela: Mirna CVITAN

toma jošanović

u očekivanju

TV

kritike

Bastion. Magnat društvene kulture i politike. Neuništivi samozanac javnosti. Ignorant. Najgrlatiji recitator našeg života. Tehnika i neinventivnost. To su početni, naivni, bukvarski i najpristojniji osvrti kritike i gledalaca upućeni Televiziji.

Televizija ne uočava namere takve kritike, ona se oseća uvređenom i — pristojno čuti. Krug je zatvoren — vrteška se okreće — auditorijum je uglavnom posmatrač.

Najmasovnije sredstvo audio i video komunikacije, preko TV pošte, uspostavlja kontakt — TV gledalac se razgaljuje — u horizontalni različitih primedbi dijagram se ne pomena.

U takvoj igri svako je dosledan sebi. Nemoćni da se razuvere, da dokažu dobronamernost, zaljubljeni i gnevni — stoje na mestu, pristojno udaljeni, snishodljivo sležući ramenima, ponekad preteći prstom, oni trepljivo čekaju bolje dane — neko poklonjeno nadahnuto vreme, u kome će svi biti zadovoljni, talentovaniji i dobronamerniji.

U suštini te praskavosti ne dešava se ništa. To je vatromet, iluminacija, bljesak uludog nadmudrivanja, obmana. Kako smo zainteresovani, narušimo već ustaljenu simetriju tih odnosa, približimo se sasvim i ponaosob svakom od ova tri vezana i značajna faktora.

Televiziji se ne može prići jednostrano, najmanje se može primeniti ma kakav recept sa strane. Specifična i atraktivna sama po sebi, ona olako postaje uzročnik društvenih i kulturnih klima.

Dostupna, sa dosad neviđenom komunikativnošću, spektralna po tematici, ona je svakom i bliska i strana. U svojim počecima deluje senzacionalistički i šokantno. Posle prvih uzbuđenja, u početnoj fazi grubih analiza — TV otkriva svoja ranjiva mesta. I upravo u tom periodu njenog najranijeg sazrevanja, potrebno joj je pažljivo korigovanje.

Ono što je kod TV u početku šema, u najširem smislu, to je prevashodna namena. Ukratko: ona je najširi i najprihvatljiviji društveni izvor informacija i obaveštenja. Samim tim što je sinteza slike i tona, ona je autentična i uverljiva, što je značajna prednost nad ostalim sredstvima informacije. Ako se ova prvobitna, „informativna poruka“ TV, uzme kao neophodna i nužna (što je praksa u svim novonastalim TV-centrima sveta), ostaje nam da sagledamo njeno, ne

manje značajne, ali zato diskutabilnije delovanje, a to je misija na kulturnom i obrazovnom planu.

Prva i za sada jedina država samoupravljajuća trebalo bi da ima razvijena čula za kulturni i obrazovni život, a naročito ako se ona manifestuje preko tako rasprostranjenog medijuma kao što je TV.

Upravo zbog toga ovaj kulturno-obrazovni ogranak TV traži ono što se sve češće spominje kao nasušna potreba naše privrede — kadrove. Kadrove van serije i potpuno novih profila: tehnološko-organizacione, programске i kreativne.

Obrazloženje da takvih kadrova nije bilo kada su trebali TV, prihvatljivo je za njene početke, za period samoniklosti, za eksperimentalno vreme.

Dopunjavana bez naročite selekcije i bez mogućnosti za nju, ona je primala, recimo, najbolje što u ono vreme nije egzistiralo (sem izuzetaka) u pozorištu, filmu, društvene radnike i sl.

Uvek je nužnost eksperimenta imala svoju cenu, ali i pouku. Tamo gde pouka vremenom ne kompenzuje cenu eksperimenta — potrebna su radikalna rešenja. Posle deset godina života TV, o njoj se može više reći.

Relativnost uspeha i grešaka ne bi smela da bude uteha ni međa za donošenje što realnijih sudova, pogotovo ako za to ima i mogućnosti.

Sa pretenzijama da u najširem smislu bude društvena, ona se istovremeno uvlačila u sopstvenu školju — u neke nedostupne dubine. Po onome što je TV do sada bila javnosti, gledano u celini, ne nagneštavajući retke izuzetke, nije opravdala domen našeg kulturnog života, njegovih postojećih mogućnosti, a da ne govorimo o njegovom aktiviranju i otkrivanju novina od strane same TV.

Šta je to što TV drži na ovom planu skoro pasivnom?

Ako se materijalne mogućnosti uzmu kao prevaziđene, tehničko-izražajne takođe, ostaje nam ono uvek i svuda najbitnije — čovek. Ko je taj građanin, TV radnik? Da li se o njemu, kao o javnom radniku, može javno govoriti?

Upravo zato što je široko okrenuta javnosti, TV se odbrambeno ponaša prema njoj, u nameri da bude tajanstvena i nova. Međutim, razlika od želje od istine nije u njoj, već u onima za koje postoji, kojima se, tržišno rečeno, — nudi. To što ona tavori je normalna bolest samozadovoljnika, njeno umišljeno visoko „C“, koje dosad zvižduci javnosti nisu nadjačali.

Toj i takvoj TV trebalo bi istrgnuti ulepšavajuće i uveličavajuće ogledalo u kome se ogleda i koje je sama sebi napravila. Trebalo bi je samozaljublenu išetati pokraj uličnih izloga i postaviti ispred bezbroj malih ogledala smeštenih po našim domovima, od sela do grada — od udžerice do konfornog stana. U tom prostoru ima dovoljno mogućnosti za ocrtavanje likova, onih koji se bave kulturom i obrazovanjem na televiziji.

Šta je omogućilo, pa čak i doprinelo ovakvom stanju kulturno-umetničke i obrazovne redakcije TV?

Pokraj pomenutog, što je interni problem TV, ma koliko se on negativno manifestovao i spolja, stvarni dužnik najširem auditoriju je — kritika. Tolerišući neupućenost kritike u tehničko izražajne mogućnosti TV — što bi njoj, inače, dalo više elemenata i širine za estetičke osvrtne, pa čak i sugestije (što smatram normalnim), kritičarima TV može se zameriti — kritika institucije umesto kritika ličnosti. Blago je reći da je ta vrsta kritike nekorisna — ona je štetna i po TV i po gledaoce i po samu sebe. Svaki oblik kritike institucijalizma u stvari je lična usluga licima kojima bi trebalo da bude upućena. Kritika institucijalizma ohrabruje nekvalitetne kadrove, omogućava im legalnost i spolja guši sve pozitivne akcije iznutra. Takva kritika, u stvari, identifikuje ličnost sa institucijom, i samim tim pravi nedozvoljenu političku grešku u samoupravnom društvu. Sa takvom vrstom kritike, koja je bombasta i prazna, TV lako izlazi na kraj (naime, oni kojima je ona, tobože, upućena), a gledaoci, tokom vremena na nju ne obraćaju pažnju, jer u njoj ne vide smisao i funkcionalnost.